

živači su na skupu u Opatiji i Rijeci obradili i to razdoblje, te — zajedno sa stručnjacima i znanstvenicima za ostala povijesna razdoblja i druga zbiivanja — dali plastičnu sliku povijesnih tokova u ovome istarsko-kvarnerskom kraju. Dato je i više novih podataka i vijesti koje unekoliko mijenjaju naš pogled na određene osobe i događaje, ili čak i bitnije utječu na naša ukupna znanja. Zbog toga — bez obzira na to što je savjetovanje organizirano u prigodnu svrhu obilježavajući veliki jubilej — rezultati su znatni i pozitivni, vrijedan prilog ne samo lokalnoj već i hrvatskoj, odnosno jugoslavenskoj historiografiji u cjelini.

Petar Strčić

THE CARTULARY OF THE BENEDICTINE ABBEY OF ST. PETER OF
GUMAY (CROATIA) 1080—1187

Bristol 1984

Ovo djelo, izašlo u Engleskoj, svakako će izazvati zanimanje čitalačke publike u našoj zemlji. Kao što govori sam naslov, ovdje se obrađuje naš vrijedni kulturno-historijski spomenik — kartular samostana sv. Petra u Selu. Izdanje nije rad jednog autora, već je rezultat rada više njih, a glavni je urednik Edo Pivčević. Iako neveliko brojem stranica u sažetom obliku daje bogate informacije o našoj prošlosti. Djelo ima tri kratka poglavlja, zatim slijedi prijevog teksta kartulara s latinskog na engleski jezik, uz faksimile originalnog kartulara, na kraju je sastavljen indeks i rječnik termina koji se nalaze u kartularu, a teže su shvatljivi čitaocu.

Prvo poglavlje, koje ima naslov »Kartular samostana sv. Petra u njegovom povijesnom kontekstu«, čije su autorice Benedikta Zelić — Bučan,* povjesničarke iz Splita, te Celia H. Hawkesworth, lektor Londonske škole za slavenske studije, ukratko govori o vremenu u kojem je nastao samostan sv. Petra u Selu. Autorice uvode čitaoca u političke i vjerske prilike u Evropi u jedanaestom stoljeću te govore o reformama »in capite et membris«, koje su se počele provoditi u rimokatoličkoj crkvi u to vrijeme s ciljem da se položaj i uloga Crkve ponovno uzdignu na vodeće mjesto kako u duhovnom tako i u svjetovnom životu Evrope tog doba. Uz refermu one kao njezin sastavni dio navode i osnivanja velikog broja samostana širom Evrope, pa tako u vezu s time dovode i osnivanje samostana sv. Petra u Selu. Na temelju podataka autorice zaključuju da je samostan pripadao grupi »crkvenih zemljoposjednika srednje veličine«, te dodaju da je vrlo teško samo na temelju podataka iz kartulara dati točnu lokaciju samostanskih posjeda. Ono što samostanu daje veliko značenje jest činjenica da se do danas sačuvao njegov kartular u originalnom obliku. Poslije kratkog iznošenja činjenica o mjestu gdje se kartular danas nalazi te o njegovim paleografskim i kronološkim faktima, autorice ukratko iznose pregled političke povijesti Hrvatske u doba narodne dinastije s ciljem da čitaocu olakšaju

* Autorica se kasnije odrekla teksta.

čitanje samog teksta kartulara. Govoreći o doseljenu Hrvata, one upućuju čitaoca na najvažniji izvor na djelo bizantskog cara Konstantina Porfirogeneta, »De administrande imperie«. Kao glavni problem u političkom životu Hrvatske one navode pitanje »Bizantske Dalmacije« (gradova Zadra, Trogira, Splita, Dubrovnika, Kotora i otoka Osora, Krka, Raba) te njenog uključivanja u sastav Hrvatske. Autorice zatim ukazuju da se taj politički dualizam odrazio i na crkvene prilike pa su se bizantski gradovi i otoci nalazili pod jurisdikcijom pape, dok je Hrvatska imala vlastitu crkvenu organizaciju i biskupsko sjedište u Ninu. Čitalac saznaje da je uz taj dualizam postojao i problem jezika na kojem se vršilo bogoslužje. Naime, od kraja 9. stoljeća na otočnim se biskupijama počeo koristiti staroslavenski jezik u bogoslužju, a umjesto latinice koristila se glagoljica.

Pojava staroslavenskog jezika i glagoljice u crkvenoj liturgiji je izazivala otpor Rima i o tom se raspravljalo na dvije crkvene sinode u Splitu 925. i 927/28. za kraljevanja kralja Tomislava. Na tim sinodama donesena je odluka o ukidanju Ninske biskupije, te je zaključeno da se iz liturgije ukinu istočni obredi. No, budući da se o gotovo sličnim problemima raspravljalo na crkvenoj sinodi 1060. godine, autorice zaključuju da se odluke prvih sabora nisu sprovodile u djelo onako dosljedno kako je to tražila rimska kurija.

Budući da se u kartularu spominje kralj Zvonimir, autorice obavještavaju čitaoca o njegovom vazalnom odnosu prema papi Grguru VII. i kažu da je taj politički potez imao veliko značenje za Hrvatsku.

Govoreći o kralju Slavcu, koji se takođe spominje u kartularu, one upozoravaju da među današnjim povjesničarima postoji neslaganje u pitanju teritorija na kojem je vladao. Neki smatraju da je Slavac bio kralj Hrvatske, dok drugi zastupaju mišljenje da je bio knez Neretvanske kneževine. Autorice teksta zastupaju prvu teoriju.

Drugo poglavlje pod naslovom »Epitaf Petra Crnog« napisao je urednik Edo Pivčević na temelju djela V. Novaka i P. Skoka »Supetarski kartular« Zagreb 1952. Kao što sam naslov kaže, u centru razmatranja je natpis na sarkofagu Petra Crnog, splitskog plemića koji je dao podići samostan sv. Petra. Najviše pažnje u razmatranju ovog epitafa izazvao je treći red epitafa i njegovo ispravno čitanje i tumačenje. Pivčević navodi više teorija o pravom značenju trećeg reda epitafa koji u prijevodu glasi »Živio sam dok je vladala zabluda.« Za taj se prijevod izajšnjava većina istraživača dok jedino V. Čorović predlaže drugačije čitanje teksta i njegov drugačiji prijevod koji bi glasio »Dok sam vladao bio sam strah.« Pivčević odbacuje Čorovićevu verziju te prihvaća prvu, a problem »zablude« koja je vladala u doba kad je živio Petar Crni razjašnjava političkim prilikama u Hrvatskoj u vrijeme Petra Crnog. Prema njemu, težište problema ležalo bi u sukobu između latinske i glagoljaške stranke u Hrvatskoj, između pristalica reformnog pokreta poteklog iz Rima, i svećenika glagoljaša. Pivčević smatra da je Petar Crni bio pristaša reformnog pokreta, pa se nije mogao složiti s nastojanjem većine stanovništva i njihovih narodnih svećenika da obrane tradiciju narodnog jezika u crkvenoj liturgiji. Borbe između latinaša i glagoljaša trajale su dva stoljeća, a vrhunac je bio nakon sinode u Splitu 1060. Budući da je rimska kurija željela izvršiti unifikaciju čitave hijerarhije, a to je značilo uvođenje jedinstvenog jezika i obreda, glagoljaški pokret bio je opasan za Rim. Borba za očuvanje narodnog jezika glagoljaša Pivčević označava kao »dublji etnički i politički konflikt, koji je imao ozbiljne posljedice u javnom životu Hrvat-

ske.« Nadbiskup Lovro, nastojao je provesti odluke sinoda te se i njemu i njegovim pristašama, među kojima se nalazio i Petar Crni, taj otpor glagoljaša morao činiti kao »zabluda« o kojoj nas izvještava Petar Crni na svom sarkofagu.

Treće poglavlje knjige, pod naslovom »Jedanaesto stoljeće Poljica — analiza historijske geografije« najviše će zaokupiti našu pažnju jer je autor tog poglavlja, F. W. C a r t e r, pokušao dati pregled privredne aktivnosti na području Poljica na temelju podataka koji se o tom problemu mogu dobiti iz iz kartulara i na temelju bogate literature o klimatskim, geološkim i pedološkim karakteristikama ovog dijela Dalmacije.

Govoreći o privrednim aktivnostima ovog dijela Dalmacije autor se najviše zadržava na podacima iz kartulara koji se odnose na razvoj zemljoradnje i obrta. Prema njemu, područje Poljica je zbog svoje plodnosti bilo vrlo pogodno za razvoj poljoprivrede, a isto tako je privlačilo i stanovništvo iz sjevernih planinskih područja za trajno naseljavanje.

On iz kartulara izvodi i podatke o nekim vrstama kultura, koje su se uzgajale, te navodi ječam, proso, raž, zob i pšenicu. U vezi s poljoprivredom spominje i jedan kulturno-povijesni spomenik, Trogirsku katedralu i upozorava čitaoca na njen glavni portal, rad majstora Radovana, na kome su prikazani mjeseci u godini, od kojih svaki ima kao centralnu temu poljoprivredne radove ili radove vezane uz ostale aktivnosti stanovništva tog područja. Autor primjećuje da su te scene, iako nastale stoljeće nakon nastanka kartulara, vjeran prikaz života poljoprivrednika u vrijeme nastanka kartulara. Uz zemljoradnju govori i o stočarstvu i značenju koje je imala stoka za stanovništvo tog područja, u vrlo nesigurnim uvjetima planinskog područja. Najznačajnija životinja bila je svakako ovca koja je davala vunu i meso, a mliječni proizvodi dopunjavali su prehranu i služili za trgovinu. Uz stočarstvo i zemljoradnju u manjoj se mjeri spominje vrtlarstvo i vinogradarstvo.

Što se tiče obrtničke proizvodnje, saznajemo da je ona bila uvjetovana različitim karakterom geografskih regija, pa je s obale u unutrašnjost odlazilo ulje, vino i obrtnička roba, dok je unutrašnjost opskrbljivala gradove potrebnim sirovinama od kojih je ovisila obrtnička proizvodnja u gradovima. Najvažniji proizvodi bile su tkanine i proizvodi nastali preradom metala. Poljoprivredni alati koji se spominju u kartularu vjerojatno su izrađivani u Splitu, a samo mali dio njih mogao je nastati kao proizvod lokalnih obrtnika u Poljicama. Prema podacima iz kartulara, u Poljica je uvožena tkanina bolje kvalitete za potrebe crkvenih obreda, a samo domaće stanovništvo koristilo je grublje tkanine domaće izrade. Kao zanimljivost autor navodi da se u kartularu ne spominje vuna.

Na kraju donosi kratki uvod u razvoj naselja u Poljicama. Doznajemo da su se prva slavenska naselja razvila već oko 630. godine, no točan smještaj naselja ne možemo utvrditi zbog turskih pustošenja. Autor navodi kao vjerojatan razlog, činjenicu da su se naselja razvila dalje od morske obale zbog opasnosti od gusarskih napada. Isto tako navodi da su se i sami stanovnici istočnog Jadrana bavili gusarstvom, tako da je obalno stanovništvo, koje je živjelo između Omiša i ušća Neretve bilo poznato po gusarskoj aktivnosti što je predstavljalo opasnost i za mletačke galije i za gradove i naselja uzduž dalmatinske obale. Zbog opasnosti od gusarskih napada sva su se naselja na otocima razvijala podalje od obale.

Ako pokušmo dati određenu ocjenu ovog zajedničkog rada više autora, možemo konstatirati da je, iako malog opsega, dao osnovne informacije za svakog čitaoca koji nije upoznat sa građom koju taj rad obrađuje. Na pristupačan način izneseni su osnovni problemi srednjovjekovne povijesti Hrvatske, vezani uz sam samostan sv. Petra i njegov kartular. Možda je bilo poželjno da su autorice prvog poglavlja, govoreći o Zvonimiru više prostora posvetile pitanju glagoljaštva, te da su spomenule Bašćansku ploču. Isto tako je autor trećeg poglavlja trebao, oslanjajući se na tekst karturala i koristeći se vrlo bogatom literaturom koja je spomenuta u bibliografiji, donijeti opširniji prikaz osnovnih karakteristika zemljišnih odnosa u srednjovjekovnoj Dalmaciji. U svakom slučaju, ovo je djelo vrlo zanimljiv rad za čitaoce koji se stručno ne bave proučavanjem srednjeg vijeka, a vrijedan prinos razvoju medievalne znanosti. Područje koje se obrađuje u ovoj knjizi nije poznato izvan uskih krugova stručnjaka. Ove stranice omogućuju da čitaoce stranog porijekla upozna jedan slabo znan dio Evrope s njegovim specifičnim karakteristikama.

Zlatko Kudelić

MONUMENTA HISTORICA RAGUSINA. Vol. II — SPISI DUBROVAČKE
KANCELARIJE. Knj. II. — *Zapisi notara Tomasina de Savere 1282—1284.*

Prepisao i uredio Josip Lučić. Zagreb, 1984, str. 431

Razvoj Historijskog arhiva u Dubrovniku može se pratiti od njegove najstarije isprave, originalne bule pape Benedikta VIII. (od 27. 09. 1022. godine). Iz 1023. godine potječe isprava o osnutku benediktinskog samostana na Lokrumu (u dva prijepisa iz XIII. stoljeća) i to je najstarija sačuvana isprava sastavljena u Dubrovniku.¹ Od 1168. godine počinju sačuvane isprave svjetovnog karaktera izdane u Dubrovniku ili izdane drugdje, a upućene Dubrovniku. U drugoj polovini XII. stoljeća postoji Arhiv komune grada Dubrovnika², ali prva sačuvana notarska knjiga potječe iz 1278. godine. Te godine u Dubrovniku djeluje notar Thomasinus de Savere koji u svojoj oporuci³ sastavljenoj 17. 01. 1284. godine kaže da je prošlo oko dvadeset godina nakon što je s dopuštenjem i voljom svoga oca i majke i s njihovim blagoslovom otišao iz Regija⁴, bio u Veneciji i Istri i nakon toga došao u Dubrov-

¹ V. Foretić: Dubrovački arhiv u srednjem vijeku, *Anali Historijskog instituta Dubrovnik* 1957—59, 315—337.

² O dubrovačkim kancelarijama i notarijatu pisao je K. Jireček: *Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner, Archiv für slavische Philologie*, XXV—XXVI Band, Wien, 1902.

³ J. Lučić: *Spisi dubrovačke kancelarije sv. II*, Zagreb 1984. 326;

⁴ »... In primi namque dico et assero in anima mea, quod sunt uiginti anni uel circa transacti, quod cum licencia et uoluntate patris mei et matris mee tunc uiuentium et cum eorum benedictione discessi de dicta ciuitate Regi...«: n. dj. 326

SVEUČILISTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 18

ZAGREB

1985.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 600 din

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođeni su plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 18

Za izdavača
Prof. dr *Josip Adamček*

Lektor
Ivan Tolj

Korektor i tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

AGIČIĆ Damir, student, Filozofski fakultet Zagreb
BOBAN mr Branka, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
BOBAN dr Ljubo, Filozofski fakultet Zagreb
BUDAK mr Neven, Filozofski fakultet Zagreb
BUŽIĆ-BOŽANČIĆ dr Danica, Poljana kralja Tomislava 3, Split
ĐURIĆ Vesna, student, Filozofski fakultet Zagreb
FILIPOVIĆ Klara, Šestinski vijenac 22, Zagreb
GOLDSTEIN mr Ivo, Filozofski fakultet Zagreb
GROSS dr Mirjana, Britanski trg 12, Zagreb
KARDUM mr Livia, Fakultet političkih nauka Zagreb
KLOPČIĆ Franc, Linhartova 62, Ljubljana
KUDELJIĆ Zlatko, Turinina 4, Zagreb
LUČIĆ dr Josip, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1 Zagreb
MIJATOVIĆ Anđelko, P. Togliatija 12, Susedgrad, Zagreb
MIROŠEVIĆ mr Franko, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu SRH, Zagreb
NIKOLANCI Mladen, B. Ivanovića 10, Split
OČAK dr Ivan, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1, Zagreb
PAVLIČEVIĆ dr Dragutin, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
PEKIĆ mr Milenko, Naučna biblioteka, Zadar
PERIČIĆ dr Šime, Zavod JAZU, Obala oktobarske revolucije 8, Zadar
PRELENDER Ivica, Iza Roka 1, Dubrovnik
STANČIĆ dr Nikša, Filozofski fakultet Zagreb
STRČIĆ dr Mirjana, Kumičićeva 42, Rijeka
STRČIĆ Petar, Arhiv Hrvatske, Zagreb
STUBLIĆ Zlatko, Vlašićka 12, Zagreb
ŠANTEK Darko, Trnac 29, Zagreb
ŠVAB mr Mladen, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb
TARADŽIĆ Branka, student, Filozofski fakultet Zagreb
VRANJEŠ-SOLJAN mr Božena, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta Krčka 1 Zagreb
ZORIĆ Damir, Salopekova 18, Zagreb